

ΤΖΩΝ ΛΟΚ (JOHN LOCKE 1632-1704)

ΛΙΓΑ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΠΕΡΙΛΗΨΗΣ ΑΠΟ ΤΟ ΔΟΚΙΜΙΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΝΟΗΣΗ ΤΟΥ JOHN LOCKE

* Τ' αποσπάσματα έχουν επιλεγεί και δακτυλογραφηθεί από τον Κ. Γ. Νικολουδάκη

" Εκείνο που πρέπει δεν είναι να γνωρίσουμε όλα τα πράγματα, αλλά εκείνα που αποβλέπουν στη διακυβέρνηση της ζωής μας " (9)

" Μερικοί άνθρωποι υποθέτουν σαν αλήθεια αναμφισβήτητη, ότι υπάρχουν ορισμένες έμφυτες αρχές, προκαταρκτικές έννοιες, κοινά έννοιαι (ελληνιστί απ' τον Λοκ), που είναι χαραγμένες μέσα στην ψυχή μας, η οποία τις δέχεται απ' την πρώτη στιγμή της ύπαρξής μας, και που τις φέρνει μαζί της στον κόσμο. Αν είχα να κάνω μ' αναγνώστες λυτρωμένους από κάθε πρόληψη, δεν θα μπορούσα, για να τους πείσω για την λαθεμένη αυτή υπόθεση, παρά να τους δείξω, ότι οι άνθρωποι μπορούν ν' αποκτήσουν όλες τις γνώσεις που έχουν, χρησιμοποιώντας τις φυσικές τους ικανότητες, χωρίς την βοήθεια καμιάς έμφυτης εντύπωσης (...). (11)

" Δεν μπορούμε να βεβαιώσουμε, ότι μια ορισμένη πρόταση είναι μέσα στο πνεύμα, όταν το πνεύμα δεν την έχει ακόμα καταλάβει, και όταν δεν έχει ανακαλύψει καμιά ιδέα μέσα του ". (14)

" Αν λοιπόν κάποιο πράγμα ήταν χαραγμένο στο πνεύμα του ανθρώπου με την ιδιότητα νόμου, θάπρεπε όλοι οι άνθρωποι να είχαν πεισθεί και να μην αμφιβάλλει ποτέ κανείς, ότι μια ποινή αναπόφευκτη θα επιβαλλόταν σ' αυτούς που θα παραβίαζαν αυτόν τον νόμο. Γιατί αν οι άνθρωποι μπορούν ν' αγνοούν ή να αμφιβάλλουν γι' αυτό που είναι έμφυτο, τότε μάταια μας μιλούν για έμφυτες αρχές και για την αναγκαιότητά τους ". (34)

" Αν καμιά ιδέα δεν μπορεί να θεωρηθεί έμφυτη, πρέπει για πολλούς λόγους να παραδεχθούμε σαν τέτοια την ιδέα του Θεού, περισσότερο από κάθε άλλη (...) Αλλά κι αν όλη η ανθρωπότητα ανεξαιρέτως, έχει την έννοια για έναν Θεό, απ' αυτό το γεγονός δεν θ' ακολουθούσε το

συμπέρασμα ότι η ιδέα γι' αυτόν θα ήταν έμφυτη. (...) Ούτε, αντίθετα, είναι η έλλειψη ενός τέτοιου ονόματος, ή η απουσία μιας τέτοιας έννοιας απ' την διάνοια των ανθρώπων, ένα επιχείρημα ενάντια στην ύπαρξη του Θεού. (...) Παραδέχομαι ότι αν μπορούσαν μερικές ιδέες να βρεθούν έμφυτες στη διάνοια των ανθρώπων, τέτοια θα είναι η έννοια του δημιουργού τους, σαν ένα σημάδι που ο Θεός βάζει στο δημιούργημά του για να θυμάται ο άνθρωπος την εξάρτησή του και το καθήκον του. Απ' αυτή την ιδέα, λέω, θάπρεπε να λάμπουν οι πρώτες ακτίνες της ανθρώπινης γνώσης. Μα πόσος καιρός περνάει πριν μια τέτοια ιδέα φανερωθεί στα παιδιά; Και όταν σε λίγο την ανακαλύπτουν, ποιος δεν βλέπει ότι αυτή μοιάζει πιο πολύ με μια γνώμη ή μια ιδέα που έρχεται απ' τον δάσκαλο του παιδιού, παρά με μια έννοια που παριστάνει κατ' ευθείαν τον αληθινό Θεό; " (38-39)

" Ας υποθέσουμε λοιπόν, ότι στην αρχή η ψυχή είναι αυτό που ονομάζουμε *tabula rasa*, κενή από χαρακτηριστικά, χωρίς καμιά ιδέα, όποια κι αν είναι. Πώς δέχεται ιδέες; Με ποιο μέσο κατακτά αυτήν την θαυμαστή ποσότητα, που η φαντασία του ανθρώπου, πάντα δραστήρια και απεριόριστη, του παρουσιάζει με μια ποικιλία σχεδόν άπειρη; Από πού αντλεί όλα αυτά τα υλικά, που είναι ο πλούτος όλων των συλλογισμών του και όλων των γνώσεών του; Σ' αυτό απαντώ με μια λέξη: Απ' την εμπειρία. Αυτή είναι η βάση όλων των γνώσεών μας κι απ' αυτήν αντλούν αυτές την πρώτη τους καταγωγή. Οι παρατηρήσεις που κάνουμε πάνω στα εξωτερικά και αισθητά αντικείμενα ή πάνω στις εσωτερικές λειτουργίες της ψυχής μας, κι αυτό που αντιλαμβανόμαστε στη συνείδηση, πάνω στο οποίο παρατηρούμε τον εαυτό μας, προσφέρουν στο πνεύμα μας τα υλικά για όλες τις σκέψεις μας. Αυτές είναι οι δυο πηγές απ' τις οποίες απορρέουν όλες οι ιδέες που έχουμε ή που μπορούμε φυσικά να έχουμε.

Και πρώτα οι αισθήσεις μας, όταν προσβάλλονται από ορισμένα εξωτερικά αντικείμενα, κάνουν να εισέλθουν στην ψυχή μας πολλές ξεχωριστές αντιλήψεις για τα πράγματα, σύμφωνα με τους διάφορους τρόπους με τους οποίους αυτά δρουν πάνω στις αισθήσεις μας. Έτσι αποκτούμε τις ιδέες που έχουμε για το λευκό, το θερμό, το ψυχρό, το σκληρό, το μαλακό και για όλο αυτό που ονομάζουμε αισθητές ιδιότητες. Οι αισθήσεις μας κάνουν να μπουν όλες αυτές οι ιδέες στην ψυχή μας, και μ'

αυτό εννοώ, ότι όταν προσβάλλονται απ' τα εξωτερικά αντικείμενα, διεγείρουν στην ψυχή αυτό που παράγει σ' αυτήν αυτά τα είδη αντίληψης. Και επειδή αυτή η μεγάλη πηγή για τις πιο πολλές ιδέες που έχουμε, εξαρτάται τελείως απ' τις αισθήσεις μας και ανακοινώνεται στη νόηση με το δικό της μέσο, την ονομάζω αίσθηση.

Η άλλη πηγή απ' την οποία η νόηση δέχεται ιδέες, είναι η αντίληψη για τις λειτουργίες της ψυχής μας σχετικά με τις ιδέες που αυτή δέχεται απ' την αίσθηση, λειτουργίες οι οποίες γινόμενες το αντικείμενο των εσωτερικών παρατηρήσεων της ψυχής, παράγουν στη νόηση ένα άλλο είδος ιδεών, που τα εξωτερικά αντικείμενα δεν θα μπορούσαν να προσφέρουν, τέτοιες όπως είναι οι ιδέες γι' αυτό που ονομάζουμε συνείδηση, σκέψη, αμφιβολία, συλλογισμό, γνώση, θέληση και όλες τις διάφορες ενέργειες της ψυχής μας' για την ύπαρξή τους είμαστε πλήρως πεπεισμένοι, γιατί τις βρίσκουμε μέσα μας, κι έτσι τις παραδεχόμαστε, ανάλογα με το μέσο της προέλευσής τους' επίσης, ιδέες ξεχωριστές όπως εκείνες τις οποίες παράγουν τα σώματα σ' εμάς, όταν αυτά έρχονται να προσβάλλουν τις αισθήσεις μας. Αυτή είναι μια πηγή ιδεών που κάθε άνθρωπος έχει πάντα μέσα του' και μολονότι αυτή η δεξιότητα δεν είναι μια αίσθηση, γιατί δεν έχει τίποτα να κάνει με τα εξωτερικά αντικείμενα, ωστόσο πλησιάζει πολύ σ' αυτήν και το όνομα εσωτερική αίσθηση δεν θα της ταίριαζε άσχημα. Μα επειδή ονομάζω τη μια πηγή των ιδεών μας αίσθηση, ονομάζω την άλλη εσωτερική παρατήρηση, γιατί η ψυχή δεν δέχεται, μέσω αυτής, παρά τις ιδέες που αυτή αποκτά σκεπτόμενη πάνω στις δικές της λειτουργίες. (...) Οι ιδέες της εσωτερικής παρατήρησης έρχονται πιο αργά, γιατί χρειάζεται προσοχή για ν' αποκαλυφθούν". (42-45)

" Έτσι η παραμικρή νάρκωση στην οποία μας ρίχνει ο ύπνος, αρκεί, μου φαίνεται, να ανατρέψει την θεωρία εκείνων που υποστηρίζουν ότι η ψυχή σκέπτεται πάντοτε. (...) Θα ήθελα επίσης, αυτοί που υποστηρίζουν με τόση πεποίθηση ότι η ψυχή του ανθρώπου σκέπτεται πάντοτε, να μου πουν πως το ξέρουν. Για μένα, φοβάμαι πολύ, ότι δεν υπάρχει μια τέτοια βεβαίωση' (...) Να υποθέτουμε ότι η ψυχή σκέπτεται και ότι ο άνθρωπος δεν το αντιλαμβάνεται, είναι σαν να κάνουμε δυο πρόσωπα από έναν μόνο άνθρωπο. Γιατί αυτοί που μας λένε ότι η ψυχή σκέπτεται πάντοτε, ποτέ δεν μας λένε ότι ένας άνθρωπος σκέπτεται πάντοτε. Μπορεί να σκέ-

πτεται η ψυχή και όχι ο άνθρωπος; Ή ένας άνθρωπος να σκέπτεται και να μην έχει συνείδηση γι' αυτό; (...) Μπορεί ένας άλλος άνθρωπος να αντιληφθεί ότι έχω συνείδηση για κάτι, όταν εγώ ο ίδιος δεν το αντιλαμβάνομαι; Αυτό είναι κάτι πέρα από κάθε φιλοσοφία (...)" (47,48, 49)

" Έτσι η πρώτη ικανότητα της ανθρώπινης νόησης είναι εκείνη, σύμφωνα με την οποία η διάνοια προσαρμόζεται να δεχθεί τις εντυπώσεις που πέφτουν πάνω σ' αυτήν, είτε δια μέσου των αισθήσεων από εξωτερικά αντικείμενα, είτε απ' τις δικές της λειτουργίες, όταν συλλογίζεται πάνω σ' αυτές με εσωτερική παρατήρηση ". (51)

" Ο,τιδήποτε η διάνοια αντιλαμβάνεται μέσα της, ή ο,τιδήποτε είναι το άμεσο αντικείμενο αντίληψης, σκέψη ή νόηση, αυτό το ονομάζω ιδέα' και τη δύναμη που παράγει μια ιδέα στη διάνοια μας, την ονομάζω ιδιότητα του αντικειμένου μέσα στο οποίο είναι αυτή η δύναμη. Έτσι μια χιονόσφαιρα που έχει τη δύναμη να παράγει σε μας τις ιδέες του λευκού, ψυχρού και στρογγυλού, την δύναμη που παράγει αυτές τις ιδέες σε μας, όπως αυτές είναι στη χιονόσφαιρα, τις ονομάζω ιδιότητες' και επειδή είναι αισθήματα ή αντιλήψεις στη νόησή μας, τις ονομάζω ιδέες' αυτές τις ιδέες, αν μιλάω για κάτι σαν για τα ίδια τα πράγματα, θα εννοούσα ότι σημαίνουν εκείνες τις ιδιότητες των αντικειμένων που παράγουν αυτές σε μας. (...) Αυτές τις ονομάζω πρωταρχικές ή πρωτεύουσες ιδιότητες του σώματος, που παράγει απλές ιδέες σε μας, δηλαδή στερεότητα, έκταση, σχήμα, κίνηση ή ηρεμία, και αριθμό. Δεύτερον, τέτοιες ιδιότητες, που δεν είναι πραγματικά στα ίδια τα αντικείμενα παρά δυνάμεις για να παράγουν διάφορα αισθήματα σε μας απ' τις πρωτεύουσες ιδιότητες, λχ. απ' τον όγκο, το σχήμα, την υφή, και κίνηση απ' τα ανεπαίσθητα μέρη τους, παράγουν χρώματα, ήχους, γεύσεις κλπ. Αυτές τις καλώ δευτερεύουσες ιδιότητες, και σ' αυτές μπορούν να προστεθούν ένα τρίτο είδος, που μόλις επιδέχονται να είναι δυνάμεις' (...) Ύστερα, απ' τον τρόπο με τον οποίο οι ιδέες απ' τις πρωτεύουσες ιδιότητες παράγονται σε μας, μπορούμε να καταλάβουμε, ότι οι ιδέες από δευτερεύουσες ιδιότητες παράγονται επίσης απ' την ενέργεια αόρατων μορίων στις αισθήσεις μας. Είναι φανερό ότι υπάρχουν σώματα και μικρά μεγέθη σωμάτων, που το καθένα είναι τόσο μικρό ώστε δεν μπορούμε με καμιά απ' τις αισθήσεις μας ν' αποκαλύψουμε τον όγκο τους, το σχήμα

και την κίνηση, όπως είναι φανερό για τα μόρια του αέρα και του νερού, και άλλα πολύ μικρότερα απ' αυτά. (...) Οι ιδέες που έρχονται από πρωτεύουσες ιδιότητες των πραγμάτων, είναι όμοιες μ' αυτά, ενώ οι ιδέες που έρχονται από δευτερεύουσες ιδιότητες των πραγμάτων, δεν είναι όμοιες μ' αυτά. (...) Αν μ' αυτόν τον τρόπο διακρίνουμε τις ιδέες σαν αισθήματα που προκαλούνται στο πνεύμα και σαν αποτελέσματα της συνδιάταξης και της κίνησης των αδιόρατων μερών του σώματος, είναι εύκολο να εξηγήσουμε, πως το νερό μπορεί ταυτόχρονα να παραγάγει την ιδέα του ψυχρού και του θερμού, ενώ θα ήταν αδύνατον, το ίδιο νερό να μπορεί να είναι ταυτόχρονα ψυχρό και θερμό, αν αυτές οι δυο ιδέες υπήρχαν πραγματικά στο νερό ". (59-61)

"Καθένας μπορεί να γνωρίσει πιο καλά τι είναι αντίληψη, όταν παρατηρήσει εσωτερικά αυτό που κάνει ο ίδιος, όταν βλέπει, όταν ακούει, όταν αισθάνεται κλπ. ή όταν σκέπτεται, παρά με εκείνα που εγώ θα μπορούσα να του πω πάνω σε αυτό το θέμα" (64)

" Η αντίληψη είναι η πρώτη λειτουργία για όλες τις διανοητικές μας δεξιότητες, και η είσοδος για όλες τις γνώσεις που το πνεύμα μας μπορεί να κατακτήσει. Την άλλη δεξιότητα του πνεύματος, με την οποία αυτό προχωρεί πιο πολύ προς τη γνώση των πραγμάτων παρά με την απλή αντίληψη, την ονομάζω ανάμνηση, δεξιότητα με την οποία το πνεύμα διατηρεί τις απλές ιδέες που πήρε απ' την αίσθηση ή απ' την εσωτερική παρατήρηση ". (68)

" Μια άλλη δεξιότητα που μπορούμε να παρατηρήσουμε στο πνεύμα μας, είναι εκείνη που διακρίνει ή διαχωρίζει τις διάφορες ιδέες " (71)

" Με την δεξιότητα που έχει το πνεύμα να επαναλαμβάνει και να συνδέει τις ιδέες του, μπορεί να ποικίλλει και να πολλαπλασιάζει στο άπειρο τα αντικείμενα των σκέψεών του, πέρ' απ' αυτό που δέχεται απ' τις αισθήσεις ή απ' την εσωτερική παρατήρηση. (...) Απ' τον τρόπο που οι πολύπλοκες ιδέες συνθέτουνται και διατηρούνται, αν και ο αριθμός τους είναι άπειρος και απασχολούν τις σκέψεις των ανθρώπων με μια ποικιλία χωρίς όρια, μπορούν ωστόσο να υπαχθούν σ' αυτές τις τρεις αρχές: τρόποι, ουσίες, σχέσεις ". (75)

"Η κίνηση δεν μπορεί να είναι, ούτε να νοηθεί χωρίς τον χώρο και όμως η κίνηση δεν είναι χώρος, ούτε ο χώρος είναι κίνηση. Ο χώρος μπορεί να υπάρχει χωρίς την κίνηση..." (81)

" Αλλά χωρίς να βγούμε απ' το σύμπαν για να πάμε πέρα απ' τα τελευταία όρια των σωμάτων, και χωρίς ν' ανατρέξουμε στην παντοδυναμία του Θεού για να καθιερώσουμε ένα κενό, μου φαίνεται ότι η κίνηση των σωμάτων που βλέπουμε κι απ' τα οποία περιστοιχίζομαστε, δείχνει καθαρά την ύπαρξη αυτού του κενού. (...) Είναι φανερό, ότι οι άνθρωποι έχουν αυτή την ιδέα, αφού ζητούν και συζητούν αν υπάρχει ή όχι κενό. Γιατί αν δεν είχαν την ιδέα του χώρου χωρίς σώμα, δεν θα μπορούσαν να θέσουν υπό συζήτηση, αν αυτός ο χώρος υπάρχει' (...) Είναι αλήθεια, ότι η ιδέα της έκτασης συνδέεται τόσο αχώριστα με όλες τις ορατές και με τις πιο πολλές οπτικές ιδιότητες, ώστε δεν μπορούμε να δούμε κανέναν εξωτερικό αντικείμενο, ούτε να το αγγίξουμε στο ελάχιστο, χωρίς ταυτόχρονα να δεχθούμε κάποια εντύπωση για την έκταση. Λοιπόν, επειδή η έκταση αναμιγνύεται τόσο σταθερά με τις άλλες ιδέες, συμπεραίνω ότι αυτό το γεγονός έδωσε την ευκαιρία σε μερικούς ανθρώπους να καθορίσουν ότι όλη η ουσία του σώματος συνίσταται στην έκταση. Όποιες κι αν είναι οι σκέψεις των ανθρώπων πάνω στην ύπαρξη του κενού, μου φαίνεται καθαρά ότι έχουμε μια τόσο σαφή ιδέα του χώρου, που ξεχωρίζει απ' την στερεότητα, όπως έχουμε για την στερεότητα ξεχωριστή απ' την κίνηση, ή για την κίνηση ξεχωριστή απ' το χώρο. Δεν υπάρχουν δυο ιδέες πιο ευκρινείς απ' αυτές και μπορούμε ν' αντιληφθούμε τόσο εύκολα τον χώρο χωρίς στερεότητα, όσο το σώμα ή τον χώρο χωρίς κίνηση, αν και είναι βέβαιο, ότι το σώμα ή η κίνηση δεν θα μπορούσαν να υπάρχουν χωρίς τον χώρο ". (84-85)

" Πραγματικά, όχι χωρίς λόγο θεωρούν την διάρκεια, τον χρόνο και την αιωνιότητα, σαν κάτι που η φύση τους, από ορισμένες απόψεις, είναι δύσκολο να διερευνηθεί. Αλλά όσο κι αν φαίνονται απομακρυσμένα απ' την αντίληψή μας, όμως αν τα εξετάσουμε στην αληθινή τους καταγωγή, δεν αμφιβάλλω ότι η μια απ' τις πηγές για όλες τις γνώσεις μας, που είναι η αίσθηση και η σκέψη, μπορεί να μας προσφέρει ιδέες τόσο σαφείς επίσης και ευκρινείς, όσο πολλές άλλες που θεωρούνται για πολύ λιγότερο ασαφείς' και θα βρούμε ότι η ιδέα της αιωνιότητας η ίδια απορρέει απ' την ίδια πηγή απ' την οποία προέρχονται όλες οι άλλες ιδέες μας. / Για

να καταλάβουμε καλά τι είναι χρόνος και αιωνιότητα, πρέπει να παρατηρήσουμε με προσοχή, ποια είναι η ιδέα που έχουμε για τη διάρκεια και πως αυτή μας παρουσιάζεται. Είναι φανερό σ' όποιον θα θελήσει να ξαναγαυρίσει στον εαυτό του και να παρατηρήσει αυτό που γίνεται στο πνεύμα του, ότι υπάρχει στη νόησή του μια ακολουθία ιδεών που διαδέχονται σταθερά οι μεν τις δε, όσο αυτός εγρηγορεί. Έτσι, η εσωτερική παρατήρηση που κάνουμε πάνω στην ακολουθία διαφόρων ιδεών, που εμφανίζονται η μια μετά την άλλη στο πνεύμα ας, είναι αυτή που μας δίνει την ιδέα της διαδοχής' και ονομάζουμε διάρκεια, την απόσταση που είναι ανάμεσα σε κάποιο μέρος αυτής της διαδοχής, ή ανάμεσα στις εμφανίσεις δυο ιδεών, που παρουσιάζονται στο πνεύμα μας.(...) / Δεν είναι λοιπόν η κίνηση, αλλά μια σταθερή ακολουθία ιδεών, που παρουσιάζονται στο πνεύμα μας, κατά το διάστημα που εγρηγορούμε, που μας δίνει την ιδέα της διάρκειας, που η κίνηση δεν μας βοηθάει ν' αντιληφθούμε παρά στο μέτρο που παράγει στο πνεύμα μας μια σταθερή διαδοχή ιδεών, όπως το έδειξα. Γι' αυτό θα είχαμε την ιδέα της διάρκειας κι αν ακόμα δεν θα είχαμε καμιά αντίληψη για την κίνηση. / Το πνεύμα, αφού απέκτησε την ιδέα της διάρκειας, το πρώτο πράγμα που φυσικά παρουσιάζεται να κάνει ύστερ' απ' αυτό, είναι να βρει ένα μέτρο γι' αυτή την κοινή διάρκεια με την οποία μπορούμε να κρίνουμε τα διάφορα μήκη της και να δούμε την ξεχωριστή τάξη μέσα στην οποία υπάρχουν πολλά πράγματα (...) Επειδή οι ημερήσιες και ετήσιες περιστροφές του ήλιου υπήρξαν, απ' την αρχή του κόσμου, σταθερές, κανονικές και γενικά παρατηρημένες απ' όλο το ανθρώπινο γένος, και επειδή τις υπέθεσαν ίσες μεταξύ τους, είχαν δίκιο να τις χρησιμοποιήσουν για να μετρήσουν τη διάρκεια. Αλλά επειδή η διαίρεση των ημερών και των ετών εξαρτήθηκε απ' την κίνηση του ήλιου, αυτό έδωσε αφορμή σ' ένα σφάλμα πολύ κοινό, το ότι δηλαδή φαντάσθηκαν ότι η κίνηση και η διάρκεια ήταν το μέτρο η μια για την άλλη ". (86-90)

" Η βούληση δεν είναι άλλο παρά μια δύναμη ή δεξιότητα, και η ελευθερία είναι μια άλλη δύναμη ή δεξιότητα. Όστε το να ρωτάμε αν η βούληση έχει ελευθερία, είναι σαν να ρωτάμε αν μια δύναμη έχει μια άλλη δύναμη..." (103)

" Είναι λοιπόν φανερό, ότι η ιδέα μιας σωματικής ουσίας μέσα στην ύλη απομακρύνεται τόσο από τις αντιλήψεις μας, όπως εκείνη της

πνευματικής ουσίας, ή του πνεύματος" (115)

" αν εξετάσουμε σωστά όλες εκείνες τις συλλογικές ιδέες, όπως στρατούς, αστερισμούς, σύμπαν, όπως είναι ενωμένες σε αυτές τόσες πολλές απλές ιδέες, δεν είναι παρά τεχνητοί πίνακες που το πνεύμα χαράζει, συγκεντρώνοντας μέσα σε μια άποψη πράγματα πολύ απομακρυσμένα και ανεξάρτητα τα μεν από τα δε, για να τα μελετήσει καλύτερα και να μιλήσει γι' αυτά, ενωμένα κάτω από μια έννοια, και σεσημασμένα με ένα όνομα" (124)

" Οι ιδέες λοιπόν των σχέσεων είναι τουλάχιστον ικανές να είναι πιο τέλειες και πιο ευκρινείς στο πνεύμα μας, παρά εκείνες των ουσιών" (125)

"Τα αίτια της ασάφειας στις απλές ιδέες είναι ή χονδροειδή όργανα, ή αδύνατες εντυπώσεις και διεισδύσεις που γίνονται από τα αντικείμενα, ή η αδυναμία της μνήμης, που δεν μπορεί να τις διατηρήσει, όπως εντυπώθηκαν ή όπως τις δέχτηκε" (141)

"Η συνήθεια διαμορφώνει στη νόηση έξεις του σκέπτεσθαι με ορισμένο τρόπο, όπως επίσης παράγει ορισμένους καθορισμούς στη βούληση και ορισμένες κινήσεις στο σώμα" (151)

"αυτό που ονομάζουμε γενικό και καθολικό, δεν ανήκει στην πραγματική ύπαρξη των πραγμάτων, αλλά είναι έργο της νόησης που το έκανε για δική της χρήση..." (157)

"Όσο πιο γενικές, τόσο πιο ελλιπείς οι ιδέες μας" (175)

"Είμαι έτοιμος να πιστέψω ότι αν ερευνούσαμε πιο βαθιά τις ατέλειες της γλώσσας, που θεωρείται το όργανο των γνώσεών μας, το πιο μεγάλο μέρος των αμφισβητήσεων θα έπεφταν μόνες τους και ο δρόμος για τη γνώση και ίσως για την ειρήνη θα ήταν πολύ πιο ανοιχτός για τους ανθρώπους, όσο δεν είναι ακόμα" (183)

"η γνώση δεν είναι άλλο από την αντίληψη για την σύνδεση και συμφωνία ή την αντίθεση και διαφωνία, που βρίσκεται ανάμεσα σε δυο ιδέες

μας. (...) Αλλά για να κατανοήσουμε με κάπως μεγαλύτερη σαφήνεια, σε τι συνίσταται αυτή η συμφωνία ή διαφωνία, νομίζω ότι μπορούμε να την υπαγάγουμε σ' αυτά τα τέσσερα είδη: α) Ταυτότητα ή ετερότητα. β) Σχέση. γ) Συνύπαρξη ή αναγκαία σύνδεση. δ) Πραγματική ύπαρξη ". (192-193)

" Για όλες τις ερωτήσεις που μπορούμε να κάνουμε, οι οποίες αφορούν κάποια απ' τις ιδέες μας, όλο αυτό που γνωρίζουμε ή μπορούμε να βεβαιώσουμε σχετικά με μια απ' αυτές, δηλαδή ότι: Είναι αυτό που είναι το ίδιο, ή δεν είναι το ίδιο με κάτι άλλο' ότι: Συνυπάρχει αυτό πάντα ή δεν συνυπάρχει με κάποια άλλη ιδέα στο ίδιο αντικείμενο' ότι: Αυτό έχει τούτη ή εκείνη την σχέση με κάποια άλλη ιδέα' ή ότι: Τούτο έχει ή όχι μια πραγματική ύπαρξη έξω απ' τη διάνοια. Έτσι, «το γαλάζιο δεν είναι κίτρινο», είναι μια πρόταση ταυτότητας. «Δυο τρίγωνα με ίσες βάσεις μεταξύ δυο παραλλήλων είναι ίσα», είναι μια πρόταση σχέσης. «Ο σίδηρος υπόκειται στις μαγνητικές επιδράσεις», είναι πρόταση συνύπαρξης. «Ο Θεός υπάρχει», είναι πρόταση πραγματικής ύπαρξης ". (194)

" Όλη η γνώση μας συνίσταται, όπως είπα, στην εποπτεία που έχει το πνεύμα για τις ιδέες του, η οποία δημιουργεί το πιο ζωηρό φως και την πιο μεγάλη βεβαιότητα, για τις οποίες είμαστε ικανοί βάσει των δεξιοτήτων που έχουμε(...) Αυτές οι ιδέες, που επεμβαίνουν και χρησιμεύουν στο να δείξουν την συμφωνία με δυο άλλες, καλούνται αποδείξεις (...) Αν και αυτό το είδος γνώσης που μας έρχεται με την βοήθεια των αποδείξεων, είναι βέβαιο, ωστόσο δεν έχει μια σαφήνεια τόσο δυνατή και ζωντανή, και δεν την δεχόμαστε με τόση βιασύνη, όπως την γνώση της απλής εποπτείας. Γιατί, αν και μέσα στην απόδειξη, το πνεύμα αντιλαμβάνεται τελικά την συμφωνία ή την διαφωνία των ιδεών που παρατηρεί, ωστόσο δεν επιτυγχάνεται χωρίς κόπο και χωρίς προσοχή' αυτή δεν αποκαλύπτεται με μια μόνο διαβατική εποπτεία, αλλά με μεγάλη επιμέλεια και χωρίς διακοπές " (197-198)

" Να λοιπόν οι δυο βαθμοί της γνώσης μας, η εποπτεία και η απόδειξη. Όλο το υπόλοιπο, που δεν μπορεί να αναφέρεται στον ένα απ' τους δυο αυτούς βαθμούς, τότε, μ' όση βεβαιότητα κι αν την αποδεχόμαστε, είναι πίστη ή γνώμη, και όχι γνώση, τουλάχιστον σχετικά μ' όλες τις γενικές αλήθειες. (...) Μπορούμε ακόμα να προσθέσουμε στα δυο

προηγούμενα είδη γνώσης, εκείνο που παρατηρεί την ύπαρξη των ιδιαίτερων αντικειμένων που υπάρχουν έξω από μας, δυνάμει αυτής της αντιληπτικής δεξιότητας του πνεύματος και της συνείδησης που έχουμε για την πραγματική εισαγωγή των ιδεών που μας έρχονται απ' αυτά τα αντικείμενα, και να δεχθούμε αυτούς τους τρεις βαθμούς γνώσης, δηλαδή την εποπτική, την αποδεικτική και την αισθησιακή.

Αλλά, αφού η γνώση μας δεν βασίζεται και δεν περιστρέφεται παρά πάνω στις ιδέες μας, βγαίνει το συμπέρασμα ότι είναι σύμφωνη με τις ιδέες μας και ότι παντού όπου οι ιδέες μας είναι σαφείς και ευκρινείς ή ασαφείς και συγκεχυμένες, θα συμβαίνει το ίδιο και σχετικά με την γνώση μας; Καθόλου' γιατί, αφού η γνώση μας δεν είναι άλλο παρά η αντίληψη της συμφωνίας ή της διαφωνίας που υπάρχει ανάμεσα σε δυο ιδέες, και η σαφήνεια της ή η ασάφειά της συνίσταται στην σαφήνεια ή στην ασάφεια αυτής της αντίληψης κι όχι στη σαφήνεια ή στην ασάφεια των ίδιων των ιδεών. Όμως, ιδέες που είναι συγκεχυμένες εξ αιτίας της ασάφειάς τους ή για κάποιον άλλο λόγο, δεν μπορούν ποτέ να παραγάγουν γνώση σαφή και ευκρινή, επειδή στο μέτρο που οι ιδέες είναι συγκεχυμένες, το πνεύμα δεν θα μπορούσε ως εκεί ν' αντιληφθεί καθαρά, αν συμφωνούν ή όχι". (200-201)

" (...) τα αίτια της άγνοιάς μας, τα οποία μπορούν να αναχθούν σ' αυτές τις τρεις βασικές κατηγορίες: Πρώτον, η έλλειψη των ιδεών. Δεύτερον, η αδυναμία ν' ανακαλύψουμε τον σύνδεσμο που υπάρχει ανάμεσα στις ιδέες που έχουμε. Και τρίτον, η αμέλεια να παρακολουθήσουμε και να ερευνήσουμε τις ιδέες μας ". (209)

" Υπάρχουν μερικά πράγματα τα οποία δεν είναι και λίγα, που αγνοούμε από έλλειψη ιδεών. Και πριν απ' όλα, όλες οι απλές ιδέες που έχουμε, περιορίζονται σε κείνες που έχουμε απ' τις αισθήσεις ή απ' τις ενέργειες του πνεύματός μας, για τις οποίες έχουμε πεισθεί μέσα μας με την ενδοπαρατήρηση. Έτσι, αυτοί που δεν απομακρύνονται απ' την λογική, ώστε να φαντάζονται ότι η αντίληψή τους εκτείνεται σ' όλα τα πράγματα, δεν θα κουρασθούν να πεισθούν, ότι οι στενοί και σε τόσο μικρό αριθμό δρόμοι δεν έχουν καμιά αναλογία με ολόκληρη την τεράστια έκταση των όντων. Δεν ανήκει σε μας να καθορίσουμε ποιες άλλες απλές ιδέες μπορούν να έχουν άλλα δημιουργήματα σ' άλλα μέρη του

σύμπαντος, με άλλες αισθήσεις και άλλες δεξιότητες, πιο τέλειες και σε μεγαλύτερο αριθμό από κείνες που έχουμε εμείς, ή διαφορετικές απ' τις δικές μας. Η άγνοια που υπάρχει σε μας δεν εμποδίζει ούτε περιορίζει την γνώση των άλλων. Και μας είναι εύκολο να πεισθούμε, ότι οι ιδέες που μπορούμε να έχουμε με την βοήθεια των δεξιοτήτων μας, δεν έχουν καμιά αναλογία με τα ίδια τα πράγματα, αφού δεν έχουμε μια ιδέα σαφή και ευκρινή για την ίδια την ουσία που είναι το θεμέλιο όλων των άλλων". (209-210)

" Αν παρατηρήσουμε τις τεράστιες αποστάσεις που υπάρχουν στα μέρη του κόσμου που είναι μπροστά στην όρασή μας και για τα οποία έχουμε κάποια γνώση, και τους λόγους που έχουμε να σκεπτόμαστε, ότι αυτό που είναι μπροστά στην όρασή μας δεν είναι παρά ένα μικρό μέρος από αυτό το τεράστιο σύμπαν, θα καταλάβουμε πόσο μεγάλη είναι η άγνοιά μας. (...) Απ' αυτό φαίνεται κατ' αρχήν, πόσο η γνώση μας βρίσκεται σε μικρή αναλογία μ' όλη την έκταση των ίδιων των υλικών όντων. Αν προσθέσουμε και την παρατήρηση γι' αυτόν τον άπειρο αριθμό πνευμάτων που μπορούν να υπάρχουν και που πιθανώς υπάρχουν, τα οποία όμως βρίσκονται ακόμα πιο μακριά απ' τη γνώση μας, αφού μας είναι ολότελα άγνωστα και αφού δεν θα μπορούσαμε να σχηματίσουμε καμιά ευκρινή ιδέα για τις διάφορες τάξεις τους ή τα διάφορα είδη του, θα βρούμε ότι αυτή η άγνοια μάς ρίχνει σ' ένα σκοτάδι αζεπέραστο σχετικά με τον πνευματικό κόσμο, που βέβαια είναι και πιο μεγάλος και πιο ωραίος απ' τον υλικό κόσμο". (210-211)

" Είναι φανερό, ότι ο όγκος, το σώμα και η κίνηση των διαφόρων σωμάτων που μας περιβάλλουν, παράγουν σε μας διάφορα αισθήματα από χρώματα, ήχους, γεύσεις ή οσμές, χαράς ή λύπης κλπ. Επειδή οι μηχανικές επιδράσεις αυτών των σωμάτων δεν έχουν κανένα σύνδεσμο μ' αυτές τις ιδέες τις οποίες εκείνες παράγουν σε μας, δεν μπορούμε να έχουμε καμιά γνώση ευκρινή γι' αυτά τα είδη ενεργειών, πέρα απ' την εμπειρία μας, ούτε να σκεφθούμε πάνω στο θέμα τους, παρά μόνο πάνω σ' αποτελέσματα που παράγονται απ' τους ορισμούς ενός άπειρα σοφού κίνητρου, το οποίο υπερβαίνει ολότελα τις αντιλήψεις μας. Αλλά όπως δεν μπορούμε με κανέναν τρόπο, τις ιδέες απ' τις δευτερεύουσες αισθητές ιδιότητες που έχουμε στη διάνοιά μας να συναγάγουμε από σωματικές αιτίες, ούτε να βρούμε καμιά αντιστοιχία ή σύνδεσμο ανάμεσα σ'

αυτές τις ιδέες και τις πρωτεύουσες ιδιότητες που τις παράγουν μέσα μας, όπως φαίνεται απ' την εμπειρία, έτσι μας είναι επίσης αδύνατο να καταλάβουμε πως το πνεύμα μας δρα πάνω στα σώματά μας " (211-212)

" (...) προκύπτει, ότι η γνώση για τις ηθικές αλήθειες είναι επίσης ικανή για μια πραγματική βεβαιότητα, όπως και εκείνη στις μαθηματικές αλήθειες, γιατί, επειδή η βεβαιότητα δεν είναι παρά η αντίληψη της συμφωνίας ή της διαφωνίας των ιδεών μας, και η απόδειξη δεν είναι άλλο παρά η αντίληψη γι' αυτή την συμφωνία με την επέμβαση από άλλες ενδιαμέσες ιδέες, αφού οι ηθικές ιδέες μας είναι αυτές καθ' εαυτές αρχέτυπα, τόσο όσο και οι μαθηματικές ιδέες και αφού είναι έτσι ιδέες πλήρεις, όλη η συμφωνία ή η διαφωνία που αποκαλύπτουμε ανάμεσά τους θα παραγάγει μια γνώση πραγματική, τόσο όσο στα μαθηματικά σχήματα ". (216-217)

" Αυτό που έδωσε απ' αυτή την άποψη, το πλεονέκτημα στις ιδέες της ποσότητας και συντέλεσε να τις πιστέψουν σαν πιο επιδεκτικές βεβαιότητας και απόδειξης, είναι : Πρώτον, ότι μπορούμε να τις παραστήσουμε με σημεία αισθητά, τα οποία έχουν πιο μεγάλη και πιο στενή αντιστοιχία μ' αυτές, παρά μερικές λέξεις ή ήχοι που μπορούμε να φαντασθούμε. (...) Δεύτερον, κάτι άλλο που προκαλεί πιο μεγάλη δυσκολία, είναι ότι οι ηθικές ιδέες είναι γενικά πιο σύνθετες από κείνες των σχημάτων, που παρατηρούμε συνήθως στα μαθηματικά.(...) Τρίτον, το πνεύμα δεν μπορεί εύκολα να συγκρατήσει εκείνους τους ακριβείς συνδυασμούς με τόση ακρίβεια και τελειότητα, όπως είναι αναγκαίο για να ερευνήσει τις σχέσεις, τις συμφωνίες, ή τις διαφωνίες για πολλές απ' αυτές τις ιδέες που συγκρίνονται η μια με την άλλη και πριν απ' όλα, όταν δεν μπορούμε να κρίνουμε παρά με εκτεταμένους σύνθετους συλλογισμούς, και με το ενδιαμέσο πολλών άλλων σύνθετων ιδεών, τις οποίες χρησιμοποιούμε για να δείξουμε τη συμφωνία δυο απομακρυσμένων ιδεών. (...) Τέταρτον, σχετικά με την πραγματική ύπαρξη, έχουμε για τον εαυτό μας μια εποπτική γνώση, για τον Θεό αποδεικτική γνώση, για μερικά άλλα πράγματα αισθησιακή γνώση, που δεν εκτείνεται πέρα απ' τα αντικείμενα που παρουσιάζονται στις αισθήσεις μας ". (208-209)

"αν η αλήθεια δεν είναι άλλο τίποτα παρά μια σύνδεση ή ένας χωρισμός λέξεων που διαμορφώνουν προτάσεις, στο μέτρο που οι ιδέες τις οποίες εκφράζουν, συμφωνούν ή διαφωνούν στο πνεύμα, η γνώση της αλήθειας δεν είναι κάτι τόσο πολύτιμο, όσο συνήθως φαντάζονται" (221)

" Κι ανάμεσα σ' αυτό που αποτελεί μέρος της φύσης, δεν γνωρίζουμε τίποτα τόσο πλήρες και τόσο τέλειο, που να μην οφείλει την ύπαρξή του και τις τελειότητές του σ' άλλα όντα που είναι γειτονικά του' ώστε για να καταλάβουμε τελείως τις ιδιότητες, που είναι μέσα σ' ένα σώμα, δεν πρέπει να περιορίσουμε τις σκέψεις μας στην εξέταση της επιφάνειάς του, αλλά να οδηγήσουμε την ματιά μας πολύ πιο βαθειά ". (225-226)

" (...) όχι μόνο αυτές οι ελάχιστες προτάσεις, τις οποίες νόμισαν σαν αξιώματα είναι εμφανείς αφ' εαυτών, αλλά μια ποσότητα ή μάλλον μια απειρία άλλων προτάσεων, είναι επίσης εμφανείς. (...) Τι θα πούμε λοιπόν γι' αυτά τα γενικά αποφθέγματα; Είναι απόλυτα άχρηστα; Καθόλου, αν και η χρησιμότητά τους ίσως δεν είναι τέτοια όπως την φαντάζονται συνήθως. (...) Φαίνεται καθαρά απ' αυτό που ελέχθηκε, ότι δεν έχουν καμιά χρησιμότητα για ν' αποδείξουν ή για να ενισχύσουν προτάσεις μερικότερες, που είναι αφ' εαυτών εμφανείς. / Δεν είναι λιγότερο φανερό, ότι ούτε είναι ούτε υπήρξαν ποτέ τα θεμέλια καμιάς επιστήμης, όπως, σύμφωνα με τις αντιλήψεις των σχολαστικών, μιλούν πολύ για επιστήμες και για αξιώματα, πάνω στα οποία βασίζονται οι επιστήμες. / Τρίτον, αυτά τα γενικά αξιώματα δεν βοηθούν καθόλου τους ανθρώπους στο να προάγουν τις επιστήμες ή στο ν' ανακαλύψουν αλήθειες που ήταν άγνωστες προηγούμενα. Ο Νεύτων πρόβαλλε στο έργο του πολλές προτάσεις που είναι νέες αλήθειες, άγνωστες προηγούμενα στον κόσμο, και που προήγαγαν την γνώση των μαθηματικών πολύ υψηλά. Δεν έφθασε στην γνώση της αλήθειας και της βεβαιότητας αυτών των προτάσεων με το μέσο των αξιωμάτων, ούτε με τη βοήθειά τους βρήκε τις αποδείξεις (...)

Αυτά τα γενικά αξιώματα είναι τόσο μακριά απ' το να προάγουν ή να ενισχύουν το πνεύμα μας στην αληθινή γνώση, ώστε αν οι έννοιες μας είναι εσφαλμένες, κενές και αβέβαιες, και αν προσηλώσουμε τις σκέψεις μας στον ήχο των λέξεων, αντί να τις στερεώσουμε πάνω στις σταθερές και καθορισμένες ιδέες των πραγμάτων, αυτά τα γενικά αξιώματα θα μας

ωθήσουν ακόμα πιο πολύ στα σφάλματα, (...) Όποιος υποθέτει ότι ή εποπτική γνώση έχει ανάγκη από απόδειξη, ανατρέπει το θεμέλιο κάθε γνώσης και κάθε βεβαιότητας. (...) Αυτό που πιστεύω είναι, ότι υπάρχουν καθολικές προτάσεις οι οποίες, αν και είναι βέβαια αληθινές, δεν ρίχνουν κανένα φως στη νόηση και δεν προσθέτουν τίποτα στη γνώση μας ". (228-233)

"Όποιος υποθέτει ότι αυτή η εποπτική γνώση έχει ανάγκη από απόδειξη, ανατρέπει το θεμέλιο κάθε γνώσης και κάθε βεβαιότητας" (233)

" Ο Θεός είχε πολύ μεγαλύτερη καλοσύνη για τους ανθρώπους. Τους έδωσε ένα πνεύμα ικανό να σκέπτεται, χωρίς να έχουν ανάγκη να μάθουν τα σχήματα των συλλογισμών. Δεν είναι, λέγω, με τους κανόνες του συλλογισμού, που μαθαίνει ο άνθρωπος να σκέπτεται. Έχει μια φυσική δεξιότητα να συλλαμβάνει την συμφωνία ή την διαφωνία των ιδεών του, και μπορεί να τις τοποθετεί σε καλή σειρά, χωρίς αυτές τις περίπλοκες επαναλήψεις. Δεν τα λέω αυτά για να μειώσω με κανέναν τρόπο τον Αριστοτέλη, που τον θεωρώ σαν ένα από τους πιο μεγάλους ανθρώπους της αρχαιότητας, και με τον οποίο ελάχιστοι άνθρωποι μπορούν να εξισωθούν στην ευρύτητα, στην οξύτητα, στο βάθος του πνεύματος, και στην κριτική δύναμη, και ο οποίος σ' αυτή την αληθινή ανακάλυψη των σχημάτων του συλλογισμού, μέσα στα οποία το συμπέρασμα μπορεί να φαίνεται ότι συνάγεται σωστά, προσφέρει μεγάλη υπηρεσία στους σοφούς ενάντια σε κείνους που δεν ντρέπονταν να αρνηθούν ο,τιδήποτε. Και ομολογώ χωρίς δυσκολία, ότι κάθε σωστό επιχείρημα μπορεί να αναχθεί στα σχήματά του του συλλογισμού. (...) ο Αριστοτέλης βρήκε ότι μερικοί τρόποι συμπεραίνουν σωστά και μερικοί όχι, όχι μέσω των ίδιων των σχημάτων και τρόπων του έμμεσου συλλογισμού, αλλά με τον αρχικό δρόμο της γνώσης, δηλαδή με την έκδηλη συμφωνία των ιδεών ". (275)

" Σε τι λοιπόν χρησιμεύει ο συλλογισμός; Απαντώ ότι κυρίως χρησιμεύει στα σχολεία, όπου δεν ντρέπονται ν' αρνούνται την συμφωνία των ιδεών, που τόσο φανερά συμφωνούν μεταξύ τους, ή έξω απ' τα σχολεία, γι' αυτούς που με την ευκαιρία και το παράδειγμα των δασκάλων τους έμαθαν χωρίς ντροπή ν' αρνούνται τον σύνδεσμο των ιδεών, που ακόμα και στους ίδιους είναι ορατός. Γι' αυτόν όμως που ερευνά

ειλικρινά την αλήθεια και που δεν έχει άλλον σκοπό παρά να την βρει, δεν υπάρχει καμιά ανάγκη απ' αυτά τα συλλογιστικά σχήματα, ώστε ν' αναγκαστεί ν' αναγνωρίσει το συμπέρασμα, του οποίου η αλήθεια και η ακρίβεια φαίνονται πολύ καλύτερα, όταν θέτει τις ιδέες σε μια απλή και φυσική τάξη. Απ' αυτό προέρχεται, το ότι οι άνθρωποι δεν κάνουν ποτέ συλλογισμούς μέσα τους όταν ζητούν την αλήθεια ή όταν την διδάσκουν στους ανθρώπους, που ειλικρινά επιθυμούν να την γνωρίσουν (...) Και γι' αυτό επικαλούμαι την κοινή παρατήρηση, που πάντα βρήκε αυτές τις τεχνητές μεθόδους του συλλογισμού πιο κατάλληλες να καταπλήξουν και να θολώσουν το πνεύμα, παρά να το διδάξουν και να το πληροφορήσουν. Απ' αυτό προέρχεται το ότι, οι άνθρωποι που ηττώνται και καταλήγουν στην σιωπή μ' αυτή την σχολαστική μέθοδο, σπάνια ή μάλλον ποτέ δεν πείθονται και δεν ελκύονται μ' αυτή τη μέθοδο, προς το μέρος του νικητού. Αναγνωρίζουν ίσως, ότι ο αντίπαλός τους είναι πιο επιδέξιος στην αμφισβήτηση, αλλά δεν εγκαταλείπουν την πεποίθησή τους (...)" (276-277)

"Η μέθοδος του συλλογίζεσθαι δεν αποκαλύπτει νέες αποδείξεις, αλλά χρησιμεύει μόνο να ταξινομούμε εκείνες που ήδη έχουμε" (278)

" Ο συλλογισμός και η γνώση κάθε ανθρώπου είναι μόνο γύρω από τις ιδέες που υπάρχουν στη δική του διάνοια... και τα άλλα πράγματα δεν είναι το αντικείμενο των γνώσεών μας και των συλλογισμών μας, παρά εφ' όσον είναι σύμφωνα με αυτές τις μερικές ιδέες που έχουμε στο πνεύμα. Ώστε η αντίληψη της συμφωνίας ή της διαφωνίας στις μερικές ιδέες μας, είναι η βάση και το σύνολο της γνώσης μας. Η καθολικότητα δεν είναι παρά τυχαία σ' αυτήν, και συνίσταται μόνο σ' αυτό, ότι δηλαδή οι μερικές ιδέες, που είναι το θέμα της, είναι τέτοιες, ώστε περισσότερο από ένα μερικό πράγμα, μπορεί να τους είναι σύμφωνο και να εκφράζεται απ' αυτές ". (278,279)

" Έτσι το πνεύμα αντιλαμβάνεται τόσο καθαρά, ότι το τόξο ενός κύκλου είναι πιο μικρό απ' όλον τον κύκλο, όσο αντιλαμβάνεται την ίδια την ιδέα ενός κύκλου' κι αυτό είναι που ονομάζω γνώση εποπτική, όπως ήδη είπα: Γνώση βέβαιη, έξω από κάθε αμφιβολία, που δεν έχει ανάγκη από καμία απόδειξη και δεν μπορεί να δεχθεί καμία απόδειξη, γιατί είναι το πιο υψηλό σημείο όλης της ανθρώπινης βεβαιότητας ". (279)

"Αυτός που θέλει να ερευνήσει σοβαρά την αλήθεια, οφείλει πριν απ' όλα να νοιώσει αγάπη γι' αυτήν. Γιατί εκείνος που δεν την αγαπά, δεν θα μπορούσε να καταβάλει πολλές προσπάθειες για να την αποκτήσει, ούτε να στεναχωριέται όταν αποτυχαίνει να την βρει... Μπορούμε να πούμε ότι υπάρχουν ελάχιστοι άνθρωποι εραστές της αλήθειας, που πασχίζουν στην αναζήτησή της, ακόμα ανάμεσα και σε εκείνους που έχουν σχηματίσει την γνώμη, ότι την αγαπούν" (286)

" Αφού η γνώση δεν εξετάζει παρά αλήθειες ορατές και βέβαιες, η πλάνη δεν είναι ένα ελάττωμα της γνώσης μας, αλλά ένα σφάλμα της κρίσης μας, η οποία δίνει την συγκατάθεσή μας σ' αυτό που δεν είναι αληθινό ". (294)

" Η μεγάλη ισχυρογνωμοσύνη που παρατηρούμε στους ανθρώπους, που σταθερά πιστεύουν σε τελειώς αντίθετες γνώμες, αν και πολλές φορές επίσης είναι ακατανόητες ανάμεσα στις διάφορες θρησκείες της ανθρωπότητας που χωρίζουν το ανθρώπινο γένος, αποτελεί τόσο μια φανερό απόδειξη όσο και μια αναπόφευκτη συνέπεια αυτού του δρόμου του συλλογίζεσθαι, που στηρίζεται σε παραδεγμένες αρχές, σε τρόπο που οι άνθρωποι δυσπιστούν στα δικά τους τα μάτια, εγκαταλείπουν την προφάνεια των αισθήσεών τους και θεωρούν δική τους εμπειρία το να ψεύδονται μάλλον, παρά να ασπασθούν κάτι που διαφωνεί μ' αυτή την ιερή δοξασία. Και ποιον δρόμο θα πάρετε για να πείσετε έναν άνθρωπο για κάποια απίθανη γνώμη που υποστηρίζει, αν έχει δεχθεί σαν αξίωμα του συλλογισμού, μαζί με κάποιους φιλόσοφους, το ότι πρέπει να πιστεύει το λογικό του (γιατί έτσι οι άνθρωποι καλούν ανεπιτυχώς τα επιχειρήματα που απορρέουν απ' τις αρχές τους) ενάντια στην μαρτυρία των αισθήσεων; " (298)

" Αν λοιπόν είναι φανερό ότι κάτι πρέπει αναγκαστικά να υπάρχει αιώνια, είναι αναμφισβήτητο ότι αυτό πρέπει να είναι ένα σκεπτόμενο ον. Γιατί είναι επίσης αδύνατο, η μη σκεπτόμενη ύλη να παραγάγει ένα σκεπτόμενο ον, όπως είναι αδύνατο, το μηδέν ή η απουσία κάθε Είναι να μπορέσει να παραγάγει ένα θετικό Είναι, ή την ύλη. (...)/ Θα παρατηρήσουν ίσως, ότι αν και είναι αυτή η αλήθεια τόσο φανερό όσο και η πιο βέβαιη απόδειξη, ότι πρέπει να υπάρχει ένα ον αιώνιο και ότι αυτό το ον πρέπει νάχει γνώση, δεν συνάγεται ωστόσο απ' αυτό, ότι αυτό το σκε-

πτόμενο ον δεν μπορεί να είναι υλικό. Ε, καλά! ας είναι υλικό' θα βρει επίσης πάντα το συμπέρασμα ότι υπάρχει ένας Θεός. Γιατί, αν υπάρχει ένα αιώνιο ον που έχει μια επιστήμη και μια δύναμη άπειρη, είναι βέβαιο ότι υπάρχει ένας Θεός, είτε αυτό το ον το υποθέτετε υλικό είτε όχι. Αλλά αυτή η υπόθεση έχει κάτι το επικίνδυνο και το απατηλό (...) Γιατί, αν μπορεί να συμβεί, όπως το πιστεύουν, ώστε η ύλη να υπάρχει αιώνια χωρίς κανένα αιώνια σκεπτόμενο ον, είναι φανερό ότι χωρίζουν την ύλη απ' την σκέψη, σαν δυο ιδιότητες που υποθέτουν ότι δεν έχουν μεταξύ τους κανένα αναγκαίο δεσμό. (...)" (241-243)

John Locke: Δοκίμιο για την ανθρώπινη νόηση, εκδόσεις Αναγνωστίδη, (αρ. σελ. 317)